

УДК 330.14.014

*В. І. Кондрашова-Діденко,
к. е. н., доцент,
М. М. Пашко,
аспірант, Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВО-ПРОМИСЛОВОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ

*Досліджено взаємозв'язок фінансового і промислового капіталів
через діяльність фінансово-промислових груп.*

*The relationship between financial and industrial capitals is researching
through the work of the financial-industrial groups.*

Ключові слова: фінансово-промисловий капітал, банківський капітал, грошовий капітал, фінансово-промислова група.

The main words: Financial-industrial capital, bank capital, money capital, financial-industrial group.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ

Сьогодні в багатьох країнах світу активізується процес зрощування банківського і промислового капіталів. Цей процес відображає об'єктивні тенденції сучасного розвитку економіки і створює всі передумови для формування потужних фінансово-промислових груп (ФПГ). Взаємозв'язок та взаємодія основних видів капіталів досягнув такого ступеня, що існування кожного з них окремо вже неможливе.

Формування фінансового капіталу шляхом інтеграції банківського і промислового капіталів постає законним результатом реалізації об'єктивних тенденцій у розвитку виробництва й капіталу, а отже, має свою закономірну логіку. Означений процес зумовлений постійним розширенням капіталу, його входженням у нові сфери розвитку економіки задля максимізації прибутку і мінімізації витрат через його концентрацію і централізацію. Останні як взаємозумовлені й взаємозалежні процеси сприяють ефективній концентрації виробництва. Саме тому важливо виявити і дослідити головні особливості формування та подальшого розвитку фінансового капіталу задля максимального сприяння даному процесу у вітчизняній економіці. Власне дана проблема й актуалізує саму тему презентованої статті.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ З ПРОБЛЕМИ

Деякі питання, аспекти теми запропонованої статті досліджують такі вчені, як: А. Алексеєнко, В. Базилевич, В. Бовикін, О. Богомолова, Є. Борисов, В. Геєць, С. Глазьева, В. Макарова, А. Чухно та інші.

Метою даної статті є виявлення і характеризувати головних особливостей формування та подальшого розвитку фінансового капіталу в Україні.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Функціонування вітчизняної економіки як ринкової доцільно розділити на дві фази: перша фаза — руйнування старого порядку; друга фаза — створення нового громадського порядку (ефективної ринкової системи господарювання). Тому важливим є виявлення та чітке формулювання головних проблем, зв'язання яких уможливує розвиток економіки як ефективної ринкової системи. В даному разі йдеться про такі проблеми, як: приборкання інфляції; подолання бюджетного дефіциту шляхом залучення банківських кредитів; зменшення прихованого безробіття; прискорення адаптації підприємств до нових умов господарювання; зменшення витрат виробництва; оновлення існуючих

фондів через максимально можливе залучення інвестицій і т. ін. Нерозв'язання означених проблем сповільнить перехід (якщо не відкине його на роки) до ефективного ринкового господарства, знизить рівень конкурентоспроможності вітчизняної економіки, призведе до посилення впливу іноземного капіталу на внутрішньому ринку.

Основним завданням на даному етапі розвитку виробництва країни є прискорене подолання перерахованих бар'єрів, відновлення економічного зростання, активізація структурної перебудови тощо. Підвищення ефективності економіки, подолання її спаду і стабілізація економіки країни потребують збільшення обсягу інвестицій, оскільки спад в основному зумовлений різким скороченням і зміною структури капіталних вкладень. Можливості нарощування державних інвестицій через відсутність коштів обмежені. Тому за сучасних умов найважливішим завданням постає підвищення ефективності інвестицій, які давали б віддачу в максимально короткий часовий термін і уможливили подолання тенденції спаду у виробництві. Розв'язання означеного завдання може сприяти трансформація і/або перетворення власності, стимулювання створення великих організаційно-господарських структур, які мають значні переваги в управлінні, інвестуванні коштів у виробництво конкурентоспроможної продукції, зниженні витрат виробництва й обігу.

Незважаючи на всі труднощі, характерні сучасній українській економіці, простежується тенденція до концентрації промислового і банківського капіталів, інтеграції останніх у фінансово-промисловий капітал. Об'єднання означених капіталів уможливує збільшення обсягу інвестицій у виробничі проекти за рахунок власних і запозичених коштів. Подолати всі ступіні перешкоди на шляху до такого об'єднання і розробити заходи для оперативної державної підтримки даного процесу в пріоритетних напрямках розвитку економіки країни можна тільки за умови вироблення єдиного методологічного підходу до дослідження й регулювання процесу руху фінансово-промислового капіталу, удосконалення механізму функціонування і управління рухом інтегрованого капіталу в суспільному відтворенні. При цьому важливо створити дієвий інструментарій економічного аналізу фінансово-промислового капіталу, який уможливив би формування спільної основи у витлумаченні дослідниками таких понять, як: промисловий, банківський і фінансовий капітал, визначення організаційних структур фінансового капіталу, оскільки їй дотепер немає.

Якщо розглядати капітал як рух

вартості, що приносить прибуток (певне прирощення), то промисловий капітал відображає рух капіталу в сфері виробничої діяльності, вкладення коштів у господарську діяльність, їх інвестування. Банківський капітал відображає сутність грошового капіталу, випущеного в обіг інвестування у господарську діяльність і дохід як результат даного обігу. Промисловий капітал перебуває в безперервному русі, що забезпечується за рахунок послідовного проходження його стадій і зміни функціональних форм. Промисловий капітал у формі грошового капіталу створює необхідні передумови для початку процесу виробництва через купівлю засобів виробництва і робочої сили. Відповідно би грошовий капітал перетворюється на продуктивний, який у процесі виробництва створює відповідну кількість продуктів. Перехід у товарну форму капіталу є умовою подальшого перетворення на грошовий капітал, що стає більшим на величину додаткової вартості, створеної у процесі виробництва. У процесі відтворення форми капіталу не лише перетворюються одна на іншу, а й функціонують одночасно грошовий, продуктивний і товарний капітали. Паралельна наявність різних форм капіталу є передумовою розвитку позичкового капіталу [1].

Якщо розглядати банківський капітал з позиції відтворювального процесу, то характерною рисою його кругообігу є відсутність стадій виробництва і реалізації. Адже сенс його руху в наданні грошового капіталу підприємцю з метою збільшення доходу за рахунок його участі в господарській діяльності. Ринковий системі характерний рух одного та іншого виду капіталу, однак дотепер автономно існуючі і функціонуючі капітали об'єднуються задля посилення впливу на промислове виробництво й отримання прибутку. Дане утворення постає не різномірною сумою промислового й банківського капіталів, а специфічною системою, наділеною новими властивостями, у тому числі зміненним характером руху й формою кругообігу капіталу. Коли здійснюється спільне використання індивідуальних капіталів з різними кругообігами і циклічною оборотністю, то вони взаємно доповнюють один одного, уможливають переорієнтування ресурсів у новому утворенні з метою підвищення прибутковості, відновлення порушеної рівноваги. Різномірні індивідуальні капітали в єдиній економічній системі дають віддачу значно більшу їх суми при самостійному придбанні підприємством елементів виробництва виробництво і реалізація готових продуктів, постаючи функціями промислового капіталу, зазначаючи розбіжностей в часі й просторі, створюють умови для вивільнення коштів з обороту, які при інтеграції з банківським капіталом одночасно йдуть у зворотному на-

прямі, дозволяючи концентрувати кошти і розв'язувати свої господарські проблеми, не виходячи за межі кругообігу капіталу. Кругообіг об'єданого промислового і банківського капіталу можна подати у такий спосіб:

Г-т-Г',
де Г — грошовий капітал, авансований промисловими та банківськими структурами; Т — необхідні елементи для здійснення виробництва в процесі інвестування; Г' — кошти, отримані в результаті процесу інвестування, де Г'-Г постає як прибуток/прирощення грошей.

Об'єднаний промисловий і банківський капітал, що посилює вплив на процес виробництва і отримання постійного доходу в процесі інвестування, можна охарактеризувати як фінансово-промисловий капітал, який відрізняється від сучасного фінансового капіталу своїми складовими. За твердженням Є. Борисова, фінансовий капітал виникає в процесі переплетення економічних зв'язків, всі конкретні форми господарської діяльності (промислової, торгової, банківської) об'єднуються в єдину цілісність [2, с. 358—360], а фінансово-промисловий капітал інтегрує в собі лише капітали промислового і банківського секторів. Перед сучасною економічною теорією постає завдання проаналізувати особливості й закономірності руху фінансово-промислового капіталу за тих умов, які склалися в Україні, визначити межі розширення капіталу. Адже тільки достатній (а не будь-який) обсяг капіталу може поставати умовою неперервності кругообігу як на окремому підприємстві, так і в країновій економіці загалом. А звідси — необхідність його дослідження як на мікро-, так і макрорівні країнової економіки. Відтворювальний процес на мікрорівні потребує розробки особливих способів управління і регулювання напрямів потоків капіталу в його функціональних формах. Макрорівневий аналіз передбачає дослідження механізму функціональних зв'язків між індивідуальними кругообігами капіталів, виявлення зовнішніх чинників, що визначають процес капіталотворення, масштаби державних витратків, розміри заощаджень в економіці як основи інвестицій, рівень розвитку фінансового ринку тощо.

Інтеграція промислового і банківського капіталів знаменує не лише виникнення фінансово-промислового капіталу, але і формування саморегульованих організаційно-господарських структур — фінансово-промислових груп (ФПГ) — як наслідок розвитку даного капіталу у вітчизняній економіці. ФПГ є одним із найважливіших елементів сучасної економіки будь-якої країни світу, спрямованої на розвиток виробничого сектора, досягнення стійкого економічного зростання. Інтеграція промислового і банківського капіталу, що здійснюється ФПГ,

забезпечує конкурентні переваги у сфері технологічного розвитку, що є джерелом стратегічного зиску для всіх учасників ФПГ. Об'єднання ресурсів ФПГ виступає необхідним засобом у розробці чи набутті нової технології, організації нових галузей, подоланні перешкод входження в уже існуючі, в освоєнні іноземних ринків збуту [3]. У фінансово-промислових групах акумулюються фінансові ресурси з метою проведення інвестицій у господарську діяльність і максимізації прибутку всіх учасників консолідованого капіталу. Разом з тим, світовий досвід свідчить, що переваги ФПГ проявляються не стільки в поточній рентабельності, скільки у вирішенні стратегічних завдань технологічного та інноваційного розвитку. Економічна наука ще має дослідити процес і з'ясувати, як саме поєднуються різні капітали, на яких принципах ґрунтується інтеграція, як домогтися узгодження економічних інтересів групи, її учасників і держави, визначити конкретний механізм взаємозв'язків і взаємодії учасників ФПГ. Характерною рисою об'єднання різних капіталів є не тільки посилення інтеграції в процесі особливого кругообігу фінансових коштів у рамках ФПГ, але і здійснення загальної цінової, технічної, управлінської та кадрової політики, вироблення загальної стратегії при збереженні юридичної і певної економічної самостійності підрозділів, що представляють різні форми капіталу [4].

У рамках однієї статті неможливо виявити та охарактеризувати особливості й переваги інтеграційного процесу промислового і банківського капіталу. Однак, з огляду на те, що сучасній українській економіці притаманні високий ступінь ризику через недосконалу законодавчу базу, інфляційні явища, спад в економіці, низький платоспроможний попит населення і відсутність стимулів розвитку багатьох виробництв, спостерігається стримування перетворення накопичених коштів у інвестиції. Тому викликає інтерес об'єднання зусиль учасників ФПГ з метою зниження несистематичних ризиків [5]. Якщо систематичні ризики, викликані інфляційною, дисконтною, валютною політикою, перебувають за межами сфери впливу підрозділів ФПГ, то несистематичні можуть бути зменшені. Методом зниження ризику постає процес диверсифікації. Фінансові, галузеві ризики знижуються при розподілі капіталу в різних напрямках. Зниження доходів у одному напрямку перекривається можливістю підвищення доходів у інших сферах діяльності. У такий спосіб уможливорюється поєднання функціонування капіталу і його прибутковості, що забезпечує стабільність і незалежність інвестицій від ринкових потрясінь.

Відомо, що кожна ланка фінан-

сово-промислової групи несе свій тягар ризику при інвестуванні: виробничі ланки стикаються із своєю частковою ризику при доведенні елементів виробництва до самого процесу виробництва, при безпосередньому виробництві й доведенні продукту до торговельної ланки, торговельної структури мають цілу групу ризиків, пов'язаних з реалізацією товарів і доведенням їх до конкретного споживача, фінансово-кредитні структури ризикують своїм грошовим капіталом і доходом. Тому процес диверсифікованості капіталу необхідно розглядати як неминучість і докласти всі зусилля, аби спрямувати його в русло узгодження всіх економічних інтересів. З цією метою потрібно стимулювати розвиток таких підприємств ФПГ, які дають гроші й будуть давати їх ще протягом певного періоду часу, причому одночасно підготовлювати основу для підприємств, які бурхливо розвиваються.

Особливе місце у відтворювальному процесі капіталу фінансово-промислової групи має зайняти банківський капітал. У сучасній економічній літературі вже чітко виділилося два підходи до даного питання:

1) участь банківського капіталу в інтеграції має бути обмеженою;

2) утворення при значній частці банківського капіталу недовговічні.

Промисловий і банківський капітали повинні бути зацікавлені в об'єднанні зусиль, можливо, навіть виробничим підприємствам необхідно робити перші кроки назустріч, представляти прибуткові інвестиційні проекти. Сьогодні мотиви участі в ФПГ значної частини банків не виходять за межі розрахунково-касового обслуговування і запобігання втраті клієнтів. Адаже будь-яка фінансово-кредитна установа може одержувати значні доходи, не ризикуючи, за рахунок суто грошових операцій. Банківський капітал готовий приєднатись до операцій з мобілізації коштів і спрямування їх у широкомасштабні інвестиційні проекти. Його використання як основного елемента системи фінансово-промислового капіталу забезпечує не лише депозитно-позичкове обслуговування підприємств ФПГ на високому професійному рівні, але й дозволяє скоординовано здійснювати необхідну кредитно-фінансову підтримку всіх учасників на основі оперативного перерозподілу наявних грошових ресурсів на пільгових умовах, гарантує залучення іноземного капіталу. Нерідко банки беруть на себе розроблення концепції формування ФПГ та її організаційного проекту, прагнуть передбачити в ньому створення єдиного фінансово-розрахункового центру. Це сприяє перетворенню головного банку з центральною компанією в підрозділ з аналізу і стратегічного планування групи. Все це уможливорює забезпечення стабільності великої організаційно-господарської

структури.

Сьогодні одним із завдань державного регулювання має постати не блокування об'єднання капіталів, а, навпаки, — подолання всіх перешкод на шляху до нього. Державі досить визначити загальні напрями розвитку фінансово-промислових груп, впливати на їх розвиток, створюючи економічне середовище для успішного функціонування. Поки що успіхи ФПГ досягнуті усупереч державному регулюванню і законодавчій базі, оскільки концентрація ресурсів уможливорює зниження витрат виробництва і пожвавлення інвестиційного процесу. Тому відсутність довгострокової стратегії постає основним недоліком діяльності багатьох підприємств, що і пояснює їх прагнення до корпоративного управління [5]. Розроблення організаційного проекту фінансово-промислової групи стало для багатьох каталізатором переосмислення як поточних проблем, так і перспектив розвитку.

Діяльність вітчизняних фінансово-промислових груп має низьку ефективність. Це зумовлено насамперед такими чинниками, як:

1) порушення нормальних кредитно-грошових відносин у промисловості;

2) посилення податкового тягара;

3) слабка зацікавленість кредитно-фінансових установ у фінансуванні довгострокових інвестицій промислових підприємств, учасників фінансово-промислових груп;

4) відсутність коштів у центральній компанії на придбання пакетів акцій промислових підприємств, недосконалість механізму передачі в довірче управління державної частки акцій, низька ефективність використання державної власності в межах ФПГ;

5) недостатній рівень консолідації капіталів і недоліки механізму управління консолідованими акціями;

6) скорочення регулюючої ролі центральних компаній.

Саме поняття фінансово-промислової групи не використовують ще й дотепер для характеристики фінансово-промислового капіталу, яку зазвичай зводять до злиття капіталів — системи участі. Світовий досвід і господарська практика свідчать, що у міру розвитку ринкової економіки виникають довгострокові фінансові зв'язки й система участі рано чи пізно доповнюється іншими формами злиття, наприклад: особистою унією, під якою розуміють особисте представництво в взаємну участь посадових осіб у керівних органах промислових і фінансово-кредитних установ, системою взаємної участі в акціонерному капіталі, стійкими довготерміновими діловими контактами. Необхідно не тільки враховувати можливість прояву даної форми злиття, але й готуватися до неї, розробляючи заходи впливу на процес формування професій-

ної корпоративної культури за умов розвитку фінансово-промислового капіталу. При цьому йдеться не тільки і не стільки про можливість спрощення взаємодії банків, страхових компаній і промислово-торгівельних підприємств, скільки про нові сфери мотивування, що обов'язково залежать від результату спільної господарської діяльності учасників ФПГ, про стимулювання безперервного професійного зростання (знань, навичок, майстерності, компетенцій тощо), про можливість участі у прийнятті рішень, пов'язаних з більшим ризиком, самореалізацією підприємницьких здатностей. Не останнє місце у сфері мотивування займає причетність керівного складу до успішно працюючої компанії, її представництво як вітчизняної корпорації на внутрішньому і зовнішньому ринках. Подальша інтеграція капіталів неминуче приведе до ускладнення управлінської структури фінансово-промислових груп. Особиста унія буде розгалужуватися. При цьому буде зростати роль спільного членства в різних комітетах і виконавчих, фінансових та інших радах ФПГ, тобто вже на даному етапі необхідне створення гнучкішого механізму розподілу й оперативної передачі управлінських функцій різним підрозділам — учасникам об'єданого капіталу. Для більшості фінансово-промислових груп залишатиметься актуальним завдання посилення стратегічних мотивацій у діяльності партнерів і зближенні їхніх довгострокових економічних інтересів.

Подальші науково-теоретичні розвідки формування фінансово-промислового капіталу в Україні мають необмежені перспективи. Адаже існують ще й дотепер невиявлені особливості його формування, знання яких є важливими, якщо не основними, при розв'язанні головних проблем розвитку країнової ринкової економіки.

Література:

1. Алексеенко А. М. Риннок фінансового капіталу: становлення, проблеми та перспективи розвитку: монографія. — К.: Вид. буд-к "Максимум"; Тернопіль: Економічна думка, 2004. — 424 с.
2. Борисов Е. Ф. Экономическая теория. — М.: Юристъ, 2000. — 568 с.
3. Тюрина А. В. О формах интеграции капитала в финансово-промышленных группах // Менеджмент в России и за рубежом. — 2007. — № 3. — <http://www.dis.ru/library/manag/archive/2001/3/973.html>
4. Асламов И. Г., Маньков И. Е., Савинков А. Г. Финансово-промышленные группы в России // Деньги и кредит. — 2006. — № 6. — с. 32—37.
5. Беляева И. Ю., Эскиндаров М. А. Капитал финансово-промышленных корпоративных структур: теория и практика. — М.: ФА, 2005. — 304 с.

Стаття надійшла до редакції 02.02.2010 р.